

Toruń, 12-02-2018

dr hab. Dorota Siemieniecka, prof. UMK
Katedra Studiów nad Niepełnosprawnością
Wydział Nauk Pedagogicznych UMK

Recenzja rozprawy doktorskiej

pt. Środowisko Web 2.0 w życiu społecznym osób starszych. Oblicza aktywności sieciowych (na przykładzie słuchaczy Zielonogórskiego Uniwersytetu III Wieku)

napisanej pod kierunkiem naukowym dr hab. Marka Furmanka, prof. UZ na Wydziale Pedagogiki, Psychologii i Socjologii Uniwersytetu Zielonogórskiego.

Problematyka procesu uczenia się i edukacji osób dorosłych jest szeroko opisywana w andragogice. Zagadnienia te podejmowali w swoich publikacjach m.in: Zbigniew Kwieciński, Ewa Przybylska, Hanna Solarczyk-Szwec, Agnieszka Jurgiel. Warto wspomnieć, że na przecięciu dwóch dyscyplin: gerontologii społecznej i pedagogiki powstała subdyscyplina, którą jest geragogika, której celem jest poznanie i opis procesu starzenia się w kontekście społecznym. Analizy te często odnoszą się do aktywności człowieka rozpatrywanej z pozycji koncepcji humanistycznej i konstruktywistycznej.

Przedstawiona do recenzji dysertacja podejmuje bardzo ważny wątek funkcjonowania osób starszych w środowisku Web 2.0. Technologia ta jest nowa i wciąż brakuje badań i analiz uwzględniających wymiar społecznego. Autor dysertacji osadził badania w nurcie konstruktywistycznym mocno akcentując w swojej pracy myśli Jerome Brunera. Zakres tematyczny przedstawionej do recenzji rozprawy mieści się w obszarze pedagogiki medialnej, zaś wątki szczegółowe pracy można usytuować w obszarach technologii informacyjnych i edukacji medialnej.

Struktura rozprawy jest zgodna z etapami postępowania badawczego i zachowuje tradycyjny podział na część teoretyczną (Rozdział 1) i empiryczną (Rozdział 2,3). Ostatnia część poświęcona została wnioskowi i rekomendacjom

sformułowanym wobec kształcenia osób starszych z wykorzystaniem technologii Web 2.0. Struktura pracy jak i zawarte w niej treści są logicznie i merytorycznie spójne. Tytuły odpowiadają zawartym w nich treściom.

We *wstępie* Doktorant dokonuje skróconego przeglądu problematyki opisując raporty UE i inne zagraniczne i polskie dokumenty, które ukazują stan i zakres potrzeb osób starszych. W treściach zawartych we wstępie podkreśla rolę aktywnego starzenia się jako procesu optymalizacji możliwości w zakresie zdrowia, uczestnictwa i bezpieczeństwa. Autor odnosi się tu do pojęcia solidarności międzypokoleniowej. Potrzeby osób starszych wiąże z pojawiającymi się problemami płynącymi ze środowiska życia (środowisko to, jak pisze autor, stanowią również media, które implikują liczne problemy kulturowe i tożsamościowe).

Część teoretyczna liczy 134 strony. *Rozdział pierwszy* składa się z dwunastu podpunktów. Autor pracy opisuje w nim cechy cywilizacji medialnej i kultury repetycji. Zwraca uwagę na bezpośrednie i wtórne oddziaływanie mediów (za: W.Osmańska Furmanek, M.Furmanek) i opisuje również obszary pedagogiki medialnej (za B.Siemienieckim). Istotną cechą pedagogiki medialnej jest jej utylitarny charakter. W treściach podkreślono znaczenie krytycznego odbioru przekazów medialnych, co wymaga kompetencji. Relacje międzyludzkie w przestrzeni sieci zorganizowane są w struktury, które oddziałują na wszystkich ich członków. Doktorant przywołuje stanowiska: P.Kubickiego, D.Batorskiego jak i H.Innisa, M.McLuhana. Media stanowią zarówno środowisko społeczne jak i podlegają oddziaływaniu człowieka, który tworzy narzędzia. Konsekwentnie przywołuje on stanowisko B.Śliwerskiego, który zwraca uwagę na konieczność poszukiwania metod poznawania rzeczywistości oraz T.Szkudlarka podkreślającego w swoich publikacjach, że człowiek w oparciu o media konstruuje wiedzę. Przywołano też poglądy W.Godzica, który uważa media za narzędzia pozwalające na kształtowanie krytycznego myślenia. Można dostrzec odwołania do nestora polskiej pedagogiki medialnej W. Strykowskiego, którego prace naukowe odwołują się do mediów jako narzędzi pracy intelektualnej.

W tym miejscu zabrakło mi jednak odniesień do literatury światowej i poglądów np. Davida Jonnasena (oraz jego współautorów) zawartych w licznych publikacjach poświęconym komputerom jako narzędziom poznawczym oraz wykorzystaniu narzędzi TI we wspomaganiu procesów poznawczych. Warto dodać, że literatura ta bardzo wzbogaciłaby część teoretyczną, również tą poświęconą konstruktywizmowi w ujęciu nowych technologii.

Kolejny podrozdział poświęcony został *społeczeństwu sieci i relacjom wewnątrzsieciowym*. Doktorant omawia przeobrażenia społeczne, które doprowadziły do zmian technologicznych. Autor pracy zwraca uwagę na zmiany społeczne i ich wpływ na transformacje relacji międzyludzkich. Pisze o rozwoju mediów społecznościowych i zjawisku segmentacji przekazu masowego. Odwołuje się do modeli biznesowych i ukierunkowaniu wielu produktów TI na oczekiwania i potrzeby odbiorców. Nawiązując do tej myśli pragnę zauważyć, że odbiorcy mają złudne przekonanie, że produkty są personalizowane a rzeczywistością jest, że to odbiorcy wpasowują się w tworzone specjalnie dla nich produkty. W pracy doktorskiej odnajdujemy wiele odwołań do książki J.V.Dijka. Kolejno autor pracy podkreśla, że zjawisko usieciowienia społeczeństwa mocno ukierunkowanego na indywidualizm powoduje odejście od fizycznego współuczestniczenia członków społeczeństwa. Przywołuje tu poglądy K.Styczkowskiego, Prawo Moora. W pracy zwrócono uwagę na zagrożenia wykluczenia społecznego w tym z rynku pracy w związku z technicyzacją życia. Część tę kończą ciekawe wnioski. Zdaniem autora „(...)serwisy sieciowe web 2.0 zmieniają zapis i odczytywanie kultury, która staje się wielką encyklopedią, pozwala na reinterpretację przez użytkownika” (s.30).

O ile treści zawarte w tej części nie budzą zastrzeżeń to pragnę w tym miejscu zamieścić kilka uwag technicznych. W części tej występują błędy literowe (np. s.18 „M.Castell” - zamiast w kontekście zdania M.Castellsa; s.18 „Autor w” zamiast autorów, „plbrzymi wpływ” zamiast „olbrzymi wpływ”; w przypisie nr.24 jest zapis „M.Castels” zamiast M.Castells; s.19 „Wskaźniki” zamiast „Wskaźniki”).

W tabeli nr 2 zawierającej wskaźniki powstawania innowacji w ujęciu historycznym zabrakło dat lub orientacyjnych okresów. Jeśli mówimy o historycznym ujęciu wtedy należałoby umieścić konkretny przedział czasowy.

Na stronie 19 brak przypisu przy cytacie „systemem przekonań zmierzającym w stronę samospełniającego się prorocstwa” (s.19); s.29 „technologii” zamiast „technologii”(s.29).

Następny podrozdział dysertacji poświęcono *konstruktywizmowi społecznemu*. Z teorii charakteryzującej założenia konstruktywizmu autor przechodzi do opisu możliwości jakie daje sieć Internet i licencje (open source, free software). Interesujące są tu wnioski odnoszące się do zjawisk reinterpretacji, rekreacji, miksowania twórczości kulturowej oraz kontroli i dominacji w procesie nadawania znaczeń, które autor omawia na przykładzie wykorzystania Creative Commons (s. 37). W treściach opartych o trafnie dobraną literaturę warto by zamieścić odniesienia do systemów samoorganizujących.

Kilka technicznych uwag: s.32 literówka „ogółui” zamiast „ogółu”; „memexuprzed” brak spacji; Rysunek nr 2 na s.34 nie jest potrzebny, treści zostały opisane w tekście nie wymagają wizualizacji.

W kolejnej części pracy poświęconej *nowym mediom w społeczności sieci* (1.4) Doktorant definiuje nowe media jako „urządzenia mediów komunikacyjnych w szczególności aplikacji sieciowych wraz z oprogramowaniem, które umożliwiają dostęp do różnorodnych e-usług przez Internet” (s.40). Kolejno prezentuje cechy nowych mediów wg. D.DeKerckove oraz typy mediów powiązane z rozwojem technologicznym (wg.A.Tofflera). W treściach wiele uwagi poświęcono cechom mediów w tym interaktywności. Uwagi mam jedynie do ogólnikowego stwierdzenia „Każda organizacja w społeczeństwie rozwiniętym jest całkowicie uzależniona od sieci telefonicznych i komputerowych. Kiedy ulegną one awarii jej funkcjonowanie zostaje sparaliżowane” (s.42), w mojej opinii stwierdzenie to jest truizmem.

W części *Web 2.0* (1.5) Doktorant dokonuje klasyfikacji Web 2.0 wyróżniając serwisy, media społecznościowe służące współdzieleniu zasobów, nastawione na współtworzenie i kooperację. Treści dotyczą cech i ich ukierunkowania na proces komunikacji. Przywołano tu ważne publikacje m.in. następujących autorów: A.M.Kaplana, M.Hacnleina, W.Gogołka. Podkreślając znaczenie obecności społecznej uczestników sieci jak i rolę infrastruktury przetwarzania informacji. Mamy tu do czynienia z nowymi narzędziami służącymi gromadzeniu danych i ich wymianie takimi jak np. chmura.

Treść jest jasna i nie budzi zastrzeżeń merytorycznych, zwracam uwagę na drobne błędy edycyjne: s.49 „Koponhadze” zamiast „Kopenhadze”; s.49 „treści” zamiast „treści”; s.50 „słuyży” zamiast „służy”; s.50 „środiwisko” zamiast „środowisko”; „przedtswionym”(s.50).

W części pt. *Technologia i pamięć sieci 2.0* Doktorant trafnie konkluduje, że „Aktywność w środowisku Web 2.0 oraz mechanizmy jego funkcjonowania w społeczeństwie z dnia na dzień stają się „nieważne” i ulegają dezaktualizacji czego konsekwencją jest trudność w oddzieleniu tego co terażniejsze od przeszłości” (s.55). W tym kontekście mam wątpliwość czy prowadzone sprawozdania z życia w postaci popularnych vlogów są zapisem terażniejszości czy przeszłości? W pracy zacytowano wypowiedź za J. Łukaszewiczem „przeszłość jest dziś obecna w terażniejszości bardziej niż kiedykolwiek wcześniej”. Czy sam dostęp do źródeł historycznych stanowi o ich istnieniu w naszej świadomości? Jestem ciekawa odniesień Doktoranta do literatury w tym obszarze.

Treści tego podrozdziału nawiązują do kultury repetycji, dyfuzji norm społecznych, skuteczności komunikacji oraz kultury transparentności. Autor pracy umiejętnie łączy elementy interdyscyplinarne poruszanego w pracy zagadnienia (np. ekonomii sieci z aspektem indywidualnych odbiorców). Ukazując relację między jednostką a społeczeństwem w przestrzeni sieci.

Treści zawarte na rys.10 (s.73) nie wymagają wizualizacji, wystarczy, że zostały one zamieszczone w treści pracy. Dostrzegłam kilka drobnych błędów literowych: s.66

„zasowóbów” zamiast „zasobów”; s. 69 „spotakń” zamiast „spotkań”; s.73 „nw” zamiast „w”.

W części 1.7 (*Aktywność społeczna*) zamieszczono definicję aktywności sieciowej. Zwrócono uwagę na znaczenie czynników psychologicznych, społecznych oraz socjoekonomicznych dla podejmowanych przez człowieka aktywności. Analizy zawarte tutaj obejmują teksty: J.Van Dijka, H.Porka, M.Castellsa, D.McQuaila. W części tej analizowane są obszary: tworzenia, przedstawiania i prezentowania treści komunikatów medialnych. Autor w sposób płynny przechodzi do zagadnień aktywności społecznej i altruizmu w przestrzeni wirtualnej. Przywołuje za autorem książki pt. *Zachowania prospołeczne i antyspołeczne* (GWP, 2005) D.Clarke teorie aktywności przez działanie. W tym miejscu uważam, że warto by w treściach pracy pojawiły się poglądy i wyniki eksperymentów Alberta Bandury - twórcy Teorii Społecznego Uczenia Się.

Zwracam uwagę na kilka błędów literowych: s.86 „aktywność”; s.88 „kolny”; s.88 „wskaza”; s.88 „katywność”, s.89 „siecuiowe”; s.90 „sieiowych”; s.90 „porblem”.

Rozdział 1.8 poświęcono *ekspresji identyfikacyjnej i wyrażaniu nadającemu poprzez sieć*. Autor trafnie dostrzega znaczenie umiejętności tworzenia i odczytywania komunikatów symbolicznych dla aktywnego uczestnictwa w sieci Internet. Co wymaga nabycia kompetencji i metakompetencji. Można się zgodzić z poglądem autora, że „powstałe nowe formy życia społecznego przenoszą się więc do świata wirtualnego działalności e-kulturowej : kreują jego tożsamość” (s.97).

W kontekście psychologii twórczości dyskusyjne jest jednak stwierdzenie zamieszczone na s.97 „ważne odkrycie technologiczne poprzedza długi proces przygotowawczy. Nie jest to innowacja, która pojawia się niespodziewanie”, proszę o wyjaśnienie. Czy wynalazki i odkrycia technologii nie są pewną koniecznością? Te same rozwiązania pojawiają się w różnych miejscach na świecie w tym samym czasie.

W części 1.9 poruszane są zagadnienia dotyczące *kompetencji medialnych środowiska Web 2.0*. Doktorant zwraca uwagę na podstawy modeli teoretycznych,

które później wykorzystuje w badaniach, są to: model dostępu do nowych mediów (J.V. Dijke), informacja-wiedza-mądrość (N.Postmana). Charakteryzuje również poziomy kompetencji medialnych (Komisji Europejskiej) oraz model zależności i preferencji medialnych. Podejmuje również aspekty kultury komunikacji medialnej, podkreślając znaczenie przekazów niewerbalnych i kompetencji etycznych. Treści merytoryczne nie budzą zastrzeżeń.

W tekście znajduje się błąd literowy: s.111 „twozreniu” zamiast „tworzeniu”.

Kolejna część (1.10) zawiera treści opisujące *aktywność seniorów w cyfrowym świecie*. Tu przywołano stanowiska i analizy: J.Czapińskiego, T.Panka (Diagnoza Społeczna 2015), Komisji Europejskiej i2020, Polska Cyfrowa 2014-2020, Raport Michała Boniego Polska 2030. Wszystkie te dokumenty nawiązują do e-integracji i przeciwdziałania wykluczeniu cyfrowemu a także opisują sytuację grupy wiekowej +60.

W podrozdziale znajdują się drobne błędy literowe to: s.133 „jJest”, s.133 „y od trzech lat”.

W części 1.12 dokonano *charakterystyki późnej dorosłości*. Zawarto w niej opis problemów osób starzejących. Przedstawiono aspekty społeczno-ekonomiczne, zdrowotno-opiekuńcze i socjalne. Ukazano kontekst przemian społecznych i demograficznych. Treści traktują starzenie się w ujęciu rozwoju społecznego. W mojej opinii w części tej zabrakło opisu tego okresu życia z perspektywy psychologii rozwojowej. Część ta znacząco zyskałaby gdyby Autor dysertacji skorzystał z pozycji pod red. J.Trempały, pt. Psychologia rozwoju człowieka (PWN, 2016). Książka zawiera najnowsze wyniki badań (również kognitywnych), obejmujących aspekty aksjologiczne i postawy człowieka w różnych etapach rozwoju.

Błąd literowy: s.97 „jegno”;

Część badawcza

Przedstawione w dysertacji badania realizowane były w strategii jakościowej, która „została zastosowana w celu przyjrzenia się aktywnościom sieciowym

osadzonym w środowisku (Web 2.0) stanowiącym zarazem jej kontekst” (s.148). Osobami badanymi były starsze osoby, słuchacze zajęć komputerowych e-senior realizowanych na Zielonogórskim Uniwersytecie III Wieku. Byli to aktywni uczestnicy środowiska Web 2.0. Obszarem badań uczyniono „zjawiska społeczne występujące w sieci 2.0 w tym aktywności sieciowe seniorów i ich kompetencje medialne”. W badaniu zastosowano celowy dobór próby (seniorzy test kompetencji medialnych musieli zaliczyć co najmniej na 50%). Drugim kryterium selekcji było również posiadanie przez osoby badane: tabletu, smartfona, laptopa lub komputera stacjonarnego. Badaniem objęto 15 osób (w tym 9 kobiet i 6 mężczyzn) w wieku 63-68 lat. Osoby te brały udział w kursie komputerowym trwającym 9 miesięcy (2015/16). Badanie miało na celu ustalenie „Jakie elementy składają się na aktywności sieciowe osób starszych, uczestników serwisów internetowych Web 2.0. Jaki jest ich obraz?”(s.156-157). Doktorant trafnie zwraca uwagę, że stosowanie hipotez badawczych „może redukować poznanie do uświadamianych przez badacza zjawisk, wątków, kierunków poszukiwań”. W tego typu badaniach hipotezy są zbędne, na co w swoich publikacjach zwraca uwagę K. Rubacha. W badaniu zastosowano studium przypadku, metodę indywidualnych przypadków, zbiorowe studium przypadku, czyli „opis i interpretację zaobserwowanych rozmów i działań” (s.158).

Interesujące w tej części są przykładowe losowe typy ukierunkowani rozmowy w przyjętej technice badawczej (patrz s.159-161). Doktorant przyjmuje subiektywne spojrzenie na analizę wynikające z konstruktywizmu (i przyjęcia paradygmatu partycypacyjnego, interakcjonizmu społecznego). W części badawczej zamieszczono bardzo ciekawy zapis (transkrypcję) rozmów z badanymi z odautorskimi komentarzami. Rozmowy te dotyczyły doświadczeń seniorów z technologią Web 2.0, trudności w korzystaniu z serwisów, istniejących barier, potrzeb i motywów, ulubionych miejsc osób starszych, życia kulturalnego, produktów i korzyści płynących z korzystania z sieci, ich zainteresowań. Zadawane trafnie przez Doktoranta pytania skłaniały badanych do oceny samego siebie i swoich możliwości w kontekście stosowania serwisów Web 2.0. Ta część pracy jest bardzo ciekawa.

Pokusiałabym się dodatkowo o poszerzenie tych analiz o wprowadzenie ilościowej kategoryzacji wypowiedzi osób badanych.

Błędy literowe: s.151 „wywyaidy”; s.157 „Episetmoilogia”; s.158 „względem”; w tabeli s.162 „knstruktywizm”

Konkluzja

W mojej ocenie część teoretyczna i badawcza pracy zostały prawidłowo opracowane. Treści zawarte w pracy są zgodne z współczesnym stanem wiedzy.

Doktorant wykorzystał 175 źródeł (publikacji zwartych, książek pod redakcją i artykułów, w tym również anglojęzycznych). Literatura została dobrana prawidłowo. Praca napisana jest przystępnym i poprawnym językiem pomimo drobnych uchybień edycyjnych (zdarzających się błędów literowych). Tok rozumowania jest logiczny a wywód konsekwentny. Niewątpliwą zaletą pracy jest podejmowana problematyka, która łączy aspekty społeczne sieci z aktywnością seniorów. Tematyka jest oryginalna, aktualna i interesująca. W moim przekonaniu tekst rozprawy odpowiada warunkom i wymogom określonym przepisami art. 13 Ustawy z dn. 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki.

Na tej też podstawie wnioskuję o dopuszczenie mgr Krzysztofa Stanikowskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego na Wydziale Pedagogiki, Psychologii i Socjologii UZ.

Toruń, 12.02.2018 r.

dr hab. Dorota Siemieniecka, prof. UMK

